
Kristó Nagy István

NÉMETH LÁSZLÓRÓL

Németh László élete alighanem a legjobban dokumentált honi alkotói pálya, mert hiába írt Hatvany *köteteket* Petőfiről, ezt csak sokkal a költő halála után tehette, míg Némethről sokan írtunk s maga is egész életében önmagáról szólott. Íráskényszer és végletes szubjektivitás jellemezte ezt a grandiózus életművet, a szubjektivitáson belül párját ritkító érzékenység, míg a zsenialitás tudatában sose félt sérteni mások érzékenységét, beleértve elsősorban saját családjáét, de mindig mindenki másét, akivel véleménye épp nem egyezett. Agyongyötört, de mindent eltűrő felesége negyven évet késve csak 1964-ben figyelmeztette: „ne személyeskedjék, ne foglalkozzon állandóan magával, s érzelmeivel és ne panaszkodjék”. De hiszen Németh ezt, ahogy ekkor, korábban sem fogadta volna meg. Ez emberi-írói alkatából következett, a magát mindig szerencsétlennek érző írónak (élete végén saját megítélése szerint is) legnagyobb szerencséje volt, hogy egy olyan szerető feleség állt mellette, aki a géniuszt megbecsülve végtelen megértéssel és megbocsátással, meg tengernyi munkával segítette.

*

Volt persze Némethnek más szerencséje is: egy őt jól nevelő apa, egypár szerkesztő Osváttól az alig számontartott Zsinka Ferencig; előbbihez a *Nyugat* pályázatán elért győzelem, utóbbihoz a *Protestáns Szemlében* való esszék elhelyezése tartozik; azután a jobboldal részéről őt mintegy „legalizáló” Tormay Cecile, aztán kiadói, mint a Franklin Társulat, Püski Sándor és Hartyányi István, később Illés Endre majd Kardos György. Nem volt tehát mindig mindenben üldözött, még kevésbé teljesen elnémított, viszont a politika által megnyomorított 20. században épp a (változó) politika megannyi nyűgét kellett elviselnie. Míg maga egyrészt utálta s rettegte a politikát, jól tudta, hogy a században az mindennél fontosabb volt, ezért belebele is szólt. Tanúja lehettem annak, hogy épp a politika miként próbálja megnyerni, „keríteni” Némethet, a nyilassá vált barát Marconnay Tibortól a Magyar Közösség tükös társaságán át az okosabb fajta kommunistákig, Gaál Gábortól, még Rákosit sem kivéve (aki már a harmincas évek elejétől olvasta a *Tanut*), Aczél Györgyig. Node a bírálók, sőt ellenfelek (akiket ő maga, nem is alaptalanul üldözőknek tekintett) szintén bőven voltak, Bóka

---

Lászlótól kezdve, kinek szocialista elkötelezettségéről Németh egy Jugoszláviában megjelent pár sora nem sokat árthatott, de egy életre ellenséggé tette ezt a nagyhatalmú irodalmárt.

*

Az élet bonyolult s a zseninek mindig nehéz dolga van, főként, ha még többé-kevésbé neuraszténiás is. Az újkor legnagyobbjai a Hegel által definiált elidegenedés következtében éppenséggel pszichopáták, mint Csontváry, Van Gogh, Nietzsche vagy József Attila, de legalábbis Kafka (és Németh) módján *túlérzékenyek*.

De míg Kafkánál saját prágai osztrák-zsidó identitása az indíték, Némethnél épp a zsidósághoz való viszony adott okot arra, hogy sokan meggyűlöljék, mint „antiszemitát”, bár (mint másutt rámutattam) a zsidóságról sem írt „rosszabbat”, mint saját református vallásáról vagy a vele sokban egybevágó magyar parasztságról, netán a legitimistákról s a „tót hercegprímásról” – akinek ilyenén emlegetése nagyon veszélyes volt. No persze a holocaust – node erre a harmincas évek végén, negyvenesek elején ép ésszel senki nem gondolt, „véghezviteléről” mitsem tudhatott. Mégis egy anekdotikus (bár aligha hiteles) emléket ide iktatva idézném azt a Zelk Zoltánt, aki épp Némethéknél rejtőzött s aki közben a házigazda írásait tanulmányozta: „Laci, ahogy olvaslak, úgy tűnik, te is oka vagy, hogy most itt kell meghúzni magam”. Si non e vero...

*

Ha ez nem is, sok egyéb föl-föl bukkan, sajátosan tükröződik Németh végre „cenzúrázatlanul” kiadott kétkötetes önéletrajzában, amely a *Magam helyett* címet viseli. A cím onnan ered, hogy a negyvenes évek elején rengeteg helyre hívták-hívtuk Némethet előadni. Ezen személyes megjelenések helyett készítette volna ezt az önéletírását, melynek első kiadása 1943-ban a részben tulajdonomban lévő Turul kiadónál jelent meg – ennek a cégnek különben semmi köze nem volt a hírhedt, bár akkor már a népi írók felé forduló jobboldali egyetemi ifjúsági szervezethez –, annál több – amiről akkor még nem tudtam – a Magyar Közösség nevű titkos társasághoz.

*

Ez a hajdani *Magam helyett* az író Ágnes lányának jóvoltából most hatalmas gyűjteménnyé egészül ki az eddig szétszórta megjelent önéletrajzi írásokkal, de a legérdekesebbek a szögletes zárjelben szereplő mondatok, amelyeket a korábbi megjelenések során személyes vagy politikai érzékenységekre tekintettel maga az író hagyott el, vagy volt kénytelen elhagyni. Ez

---

egyben a „hivatalos” és az öncenzura gazdag példatára is! Ugyanekkor a mű az önmagával is bátran szembenéző írói őszinteség párját ritkító megnyilvánulása, így mintegy első lépés egy elmaradhatatlan kritikai kiadás felé is! (Püski kiadó.)

*

Amelyből majd nem hiányozhat az életmű kiadóban sem közzétett s a Magvetőnél javaslatomra megjelentetett két korai kisregény, a Marconnayról mintázott *Aurél a Kékesre megy* s 1919-es emléket fölelevenítő, Szabó Dezsős *Akasztófavirág*. Egyik sem szerepel Lakatos Istvánnak apósával kapcsolatban mindent számontartó nagy művének („Az író – vállalkozás”. *Németh László életrajzi kronológia*, Argumentum kiadó) a műveket felsoroló 435 és 436 oldalán sem. Az *Akasztófavirág*ot családi jóváhagyással sajnos megcsönkítva adta ki a Magvető, pedig az egyik szereplőnek nagypolgárból kommunista vezetővé válása nagyon is érdekes 1919-re nézve.

*

A Némethtel kapcsolatos tények tárgyilagos számbavételét veje, Dr. Lakatos István ebben a főt említett életrajzi kronológiában végezte el. Az író életét szinte napról-napra végigköveti és rögzíti. Németh „szerencséjéhez” tartozik, 1963 óta épp ez a vő is, aki ráadásul orvos, tehát az orvos-beteg apóst szakmailag is figyelemmel tudta kíséreni, pl. hogy miként ártott magának a túlzásba vitt sótlan diétával végezve azzal, hogy a halálát ápolónők gondatlansága (erőszakos etetés) okozta... Így Lakatosnak ez a két kötet most már végleges és megkerülhetetlen, mellőzhetetlen, legfeljebb kiegészíthető (mint e cikkben itt-ott magam is megteszem).

*

Sokféle mű van a világirodalomban, de olyan, mint amit Lakatos István az egész Németh életművet tételesen feldolgozó két nagy kötet mellé letett, igazán párját ritkítja: az anyósáról is írt egy szinte regényszerű könyvet. („*Gyermekeimért és érte*”, Felsőmagyarország Kiadó.) Nos, ez az anyós, Németh Lászlóné Démusz Ella méltó a külön műben való megörökítésre, mert – mint már utaltam rá – léte és tevékenysége a Németh László-i életműnek mintegy kulcsa, s ha valamiben az írónak szerencséje volt, ismétlem: épp a párválasztás volt a legfőbb szerencse. Ami a választást illeti, legalább annyira választotta őt a feleség, mint a sok évezredes hagyománynak megfelelően a férfi őt, a nőt. Ehhez a választáshoz persze hozzájárult a választott férfiú nagyságának felismerése, node hány féltehetséget választ ki magának

---

egy-egy jobb sorsra érdemes asszony... Németh László emellett vonzó személyiség is volt, s amiről róla szólva kevés szó esik: valósággal antik-görögös szépség. Nem csoda, hogy mindez együtt más nők érdeklődését is fölkelte, ám nagyságában mindig volt távolságtartás is, ezért „kikezdeni” nem mertek vele. – Egyetlen kivétel egy kis vásárhelyi tanítványa volt, akinek kedvéért még talán válni is hajlandó lett volna (a válásra a házaspár a hosszú házasság során számtalanszor gondolt), de felülkerekedett a választott asszony iránti, egész életét végigkísérő hűség. Ám ez az ügy, mint Lakatos könyvéből kiderül, Némethnél a férjének élete legboldogabb korát nyújtó Hódmezővásárhely ellen hangolta. Pedig tudhatta, hogy voltak ott önzetlen női (és persze férfi) pártfogói, tanítványai, így az anyám és nagyanyám, legjobb tanítványa, Török Eszter, Pestről meg a *Választ* és körét Illyéssel együtt szervező Sárköziné Molnár Márta, Debrecenből Gulyás Pál özvegye, és mindig számíthatott lányaira is. Egy valakire soha, és az a saját édesanyja volt.

*

Lakatos már-már szépíróként ábrázolja Németh és felesége összefonódó kapcsolatát, ezt a párhuzamos életutat, melyben az asszony vitte s viselte a nehezebb terhet, mégpedig szinte zokszó nélkül (eltekintve egy olaszországi öngyilkossági kísérlettől). A férje új meg új, példamutatásra törekvő, világmegváltó ötleteit követő vitában is mindig engedett, mint ahogy azt is elfogadta, hogy az ő egész életszemléletéből következő, s méginkább családi-nevelési gyakorlatában a Németh által gyűlölt polgári eszményeket, szokásokat kellett képviselnie s az ebből fakadó gyűlölséget elviselnie. Mert Németh legalább annyira elutasította a két háború közötti (majd ami még utána megmaradt) osztálytársadalmat, mint a kommunista vagy hozzájuk közelálló írók (pl. Nagy István, vagy Nagy Lajos). A puszta tény, hogy „benősült” egy gazdag vendéglős családba, örökké vétség érzésével töltötte el s épp ezt írta ki villájuk építése kapcsán a *Bűn* című regényében is, és ez számtalanszor visszatérő motívum az életművében. A középosztályi életforma, minden „urizálás”, luxus dolgában nemcsak az írásban, hanem maga (és családja) életében, körülményeiben is megpróbált következetesen eljárni. Az ideálja Gandhi volt, tán szívesen járt volna ő is egy szál ősi ruhaneműben.

*

Mindebből művek, köztük remekművek is születtek, melyek keletkezéstörténete a „mulier fortis”, erős asszony portréja mögül csak részben bontakozik ki. Lakatos beszámol arról, hogy a család ide-oda ment, költözött, utazott, közben betegeskedett, „vita támadt”, ez is, az is „csalódást okozott”, más viszont „nagy élményt jelentett”, s mindebben hogy küzdött a szinte magára

---

hagyott családjának, meg szorgalmas, okos négy leánya. Utóbbiak sokat merítettek az atyai génuszából, aki legkedveltebb nevelői-tanítói tevékenységét rajtuk (is) gyakorolta.

*

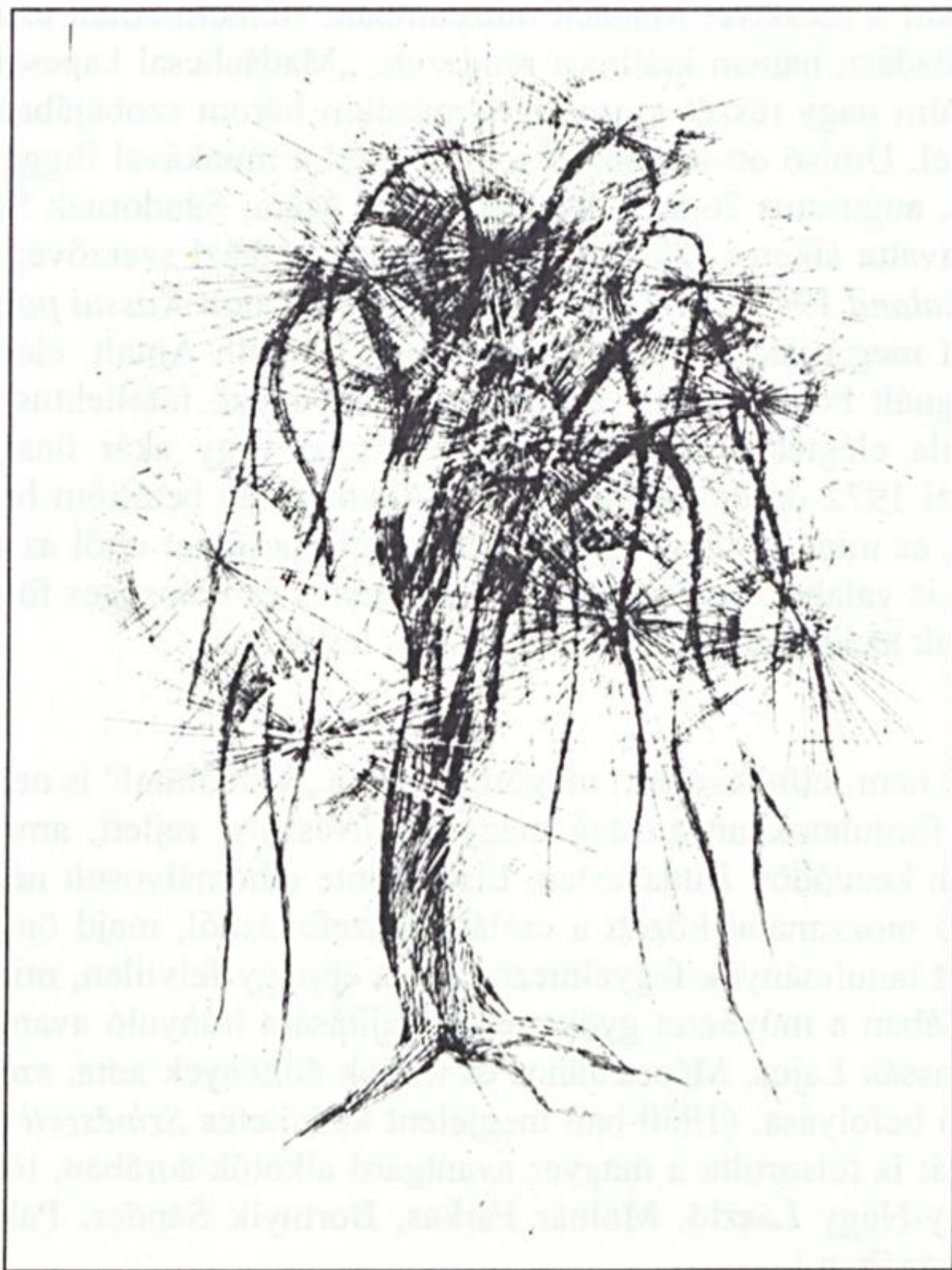
Lakatos mindvégig tisztelettel, szeretettel szól Némethről, e művének főhősét; a feleséget idézve „folyton messzire világító fáklyaként”, mégis olykor szinte ironikussá válik az ábrázolás, mikor az „önmutogató önsajnálatról” kell beszámolnia. De azt már a magam részéről fölöslegesnek éreztem, hogy Németh műveiről egy-egy évben hány ismertetés jelent meg (főként mert ennek felsorolására csak a pálya végén kerül sor). Az sem helyeselhető, hogy olykor nehezen hihető sértődések katalógusa szerepel – nem hiszem, hogy például Keresztury úgy jellemezte volna Némethet „mint félelmetes, dühöngő embert”. Az meg szinte tréfa, miszerint az életmű kiadás érdekében Matolcsy Ildikó „szervezte meg” a Németh és két kiadó vezetője közötti megegyezést. Ez a hölgy sose volt a Magvető szerkesztője. Ám az igazgató igen befolyásos titkárnője. Azt sem hiszem, hogy valami Schmitt Hedvig állítását az író „megtéréséről” komolyan lehet venni; Lakatos sem teszi, de regisztrálja. Ami pedig az én 1987-es emlékezéseim keltette családi felháborodást illeti, arról azt kell hinnem, hogy Lakatos azt nem olvasta, mint ahogy alig valaki olvashatta ezt a kisvárosi napilapban megjelent írást (amit majd egyszer, ha még élek, kötetben is megjelentetek). Az is családi pletyka, hogy amit 1945 februárjában a feldúlt villában szétszórt számtalan kéziratból, válogatási lehetőség nélkül, ámde életveszélyben megmentettem, azt az író kívánságára (!) sem adtam elő, mint az 1919. május 1-jei beszédét. Ezekből a kéziratokból sose kerestem és kértem semmit (Ha megmentetted, őrizd továbbra is – mondotta). Ám e megmentett anyagból került bele nem egy tétel az életmű kiadásba (*Status praesens*, *Rousseau-i elmealkat*; *Fakutya* című elbeszélés – és folytathatnám, de mindez nem túl fontos filológiai adalék.) Lakatosnak mindenesetre érdeme, hogy mindezt, ha ittott (nem saját hibájából) torzítva is, de fölidézi s megörökíti. Hisz Németh-tel kapcsolatban végülis minden fontos (lehet).

*

Legfontosabb persze maga a mű, s ezért különösen jelentős a *Magam helyett* új, bővített kiadása, meg még egy könyv; a Kovács Zoltán válogatta s szerkesztette *Németh László brevárium* (Mundus Kiadó). Kovács negyedszáz oldalon az egész Németh életmű legfontosabb gondolatait gyűjti egybe, csaknem negyven tárgykör szerint csoportosítva, a forrás pontos jelölésével! Kár, hogy nincs hozzá névmutató még inkább, hogy a 142. oldalon

nyomdai hibából fontos tételek egyszerűen elmaradtak. E külön hibakiigazításon pótolta idézetek egyikével fejezem be a Némethről és Némethről szóló művek ismertetését: „...a szellem embereit, akik folyton a jövő bizonytalan anyagában dolgoznak, mint a tudomány kísérletezőit nem tévedéseik, hanem eredményeik alapján kell megítélni”. Ez érvényes Németh egész életművére, de a róla írottakra is.

Réti Zoltán: Harangszó (1999)